

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

О. А. ПРИГАРІН, Г. М. СТОЯНОВА

АНТРОПОЛОГІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

Методичні рекомендації
з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія»

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 303:929 (076)

Автори:

О. А. Прігарін – доктор історичних наук, професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

Г. М. Стоянова – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

І. Д. Черних – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. В. Коч – доктор політичних наук, доцент кафедри історії світової політики ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 6 від 24 червня 2020 року.

Прігарін О. А.

Антропологія академічної спільноти : метод. рекомендації /
О. В. Прігарін, Г. М. Стоянова. – *Одеса : Одес. нац. ун-т ім.
І. І. Мечникова, 2021.* – 48 с.

До методичних рекомендацій увійшли навчально-методичні та науково-дослідні матеріали для вивчення методики та методології, дослідницького інструментарію, необхідного для оволодіння технологією та принципами організації індивідуальної науково-дослідницької діяльності, дослідження структури та організації наукової діяльності в контексті традицій академічної спільноти України та Світу.

УДК 303:929 (076)

ЗМІСТ

Вступ	4
Зміст навчального матеріалу	6
Рекомендації щодо виконання індивідуальних науково-дослідних завдань	9
Питання до підсумкового контролю	13
Список рекомендованої літератури	14
Електронні ресурси	17
План опису наукової школи	18
Рекомендовані тексти для опрацювання	19

ВСТУП

Будь-якому професійному співтовариству властива не лише своя соціонормативна культура, але більш того, власна особлива субкультура професії. Під субкультурою професії домовимося розуміти сукупність стереотипів і норм поведінки, що склалися в професійному середовищі, які пронизують всі аспекти життя членів професійного співтовариства, що функціонують, в тому числі на рівні повсякденності і трансльовані через механізми традиції в рамках повсякденних практик, спеціальних ритуалізованих дій, професійного фольклору. Носієм професійної субкультури є професійне середовище, професійне співтовариство (в даному випадку це – академічне наукове співтовариство). До академічної наукової спільноти входять володарі даної професії, які мають відповідну освіту, працюють за фахом, а також поділяють більшу частину символіко-нормативного комплексу.

Дисципліна «**Антропологія академічної спільноти**» викладається відповідно до освітньо-наукової програми підготовки за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретичні основи, методика та методологія, дослідницький інструментарій, технологія та організація індивідуальної науково-дослідницької діяльності, структура та організація наукової діяльності в контексті традицій академічної спільноти України та Світу.

Місце навчальної дисципліни в структурі освітнього процесу.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Теоретичні основи студіювання професійних субкультур академічних спільнот.
2. Школи та напрями науки як предмет дослідження.
3. Ритуали та фольклор наукових корпорацій як предмет антропологічного дослідження.

Мета: допомогти аспірантам соціалізуватися до академічної спільноти на основі прикладних антропологічних знань про виникнення та принципи функціонування науки як соціального інституту, дослідження як соціальної практики.

Завдання:

- опанування здобувачами знань про виникнення академічних корпорацій Світу («наука як суспільний інститут»);
- ознайомлення аспірантів із варіативністю організації, методів та форм дослідницької, експертно-аналітичної діяльності у галузі гуманітарних знань;
- формування у здобувачів навичок апробації та презентації результатів власних наукових досліджень в усній та письмовій формах.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних загальнонаукових, загальних фахових та спеціальних фахових **компетентностей**: креативність, здатність до системного мислення; навички використання новітніх інформаційних і комунікаційних технологій; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність працювати в міжнародному науковому просторі, оволодіння елементами професійної етики; здатність до побудови тлумачно-інтерпретативних схем історичного наративу з використанням існуючих та власних теоретичних моделей в історичному та археологічному дослідженні, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань; здатність застосовувати на практиці класичні та новітні методи наукових досліджень, моделювати основні процеси майбутнього дослідження з метою вибору методів та методик дослідження; здатність орієнтуватися в головних поняттях та термінах історичної науки та критично оцінювати їх; опанувати методи роботи з історичними джерелами; орієнтуватися в основних наукових підходах щодо студіювання професійних субкультур, а також в теорії та практиці дослідницьких стратегій.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен

знати:

- теоретичні основи, питання методології та методики, технології та організації індивідуальної науково-дослідницької діяльності, структуру та організацію наукової діяльності в галузі гуманітарних наук;
- особливості етапів формування та розвитку наукових знань, інфраструктури та методології гуманітарних досліджень;
- структуру актуальних академічних корпорацій в історичній ретроспективі;

- сучасні тенденції у розвитку теорії й методики гуманітарних досліджень;
- форми, прийоми та методи презентації результатів наукових досліджень у друкованій та усній формі;
- основні поняття та категоріальний апарат соціокультурної антропології.

вміти:

- володіти понятійним апаратом теорії наукових досліджень, застосовувати методологію та методику опрацювання історичних пам'яток та джерел, відбирати та аналізувати необхідну інформацію, формулювати мету, завдання та гіпотезу, планувати і проводити емпіричні дослідження, порівнювати їх результати із теоретичними обґрунтуваннями проблеми; формулювати висновки наукового дослідження; складати звіти та доповіді, тези й анотації, підготуватися до написання курсової та дипломної роботи;
- володіти спеціальними методами аналізу історіографічної ситуації, визначати специфіку підходів у різних школах та напрямках;
- моделювати основні процеси та етапи майбутнього дослідження з метою вибору методів та методик дослідження.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, що становить 3 кредити ЄКТС. Для закріплення теоретичного матеріалу аспірантам пропонуються такі форми роботи: конспектування базових монографій, виконання письмових робіт згідно з наданою тематикою. Згідно з засвоєнням теоретичного матеріалу здобувачі отримують залік, що є основною формою контролю.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи студіювання професійних субкультур академічних спільнот

Тема 1. Концепції субкультур в антропологічних дослідженнях

Субкультура як форма організації сучасних практик людини. Типологія субкультур. Культурні коди субкультур (вербальний, просторовий, часовий, предметний та ін.). Підходи до вивчення субкультур. Методи дослідження. Польове дослідження субкультурних традицій.

Тема 2. Антропологія сучасних професій

«Професія»: визначення і розвиток поняття. Основні ознаки: спеціалізація заняття, статус, легітимізація (спеціальна освіта), диференціація, формування професійної спільноти, професійна ідентичність, професійна етика. Професійна культура і субкультура. Антропологічне дослідження професій: виникнення та розвиток історіографічного напрямку. Специфіка антропологічного підходу. Система понять і термінів.

Тема 3. Структура актуальних гуманітарних наук

Дисциплінарний розподіл та трансдисциплінарні перспективи. Форми організації наукових інституцій. Наука як соціальний інститут в історичній динаміці. Регіональні тенденції та загальні тренди. Товариства, університети та академічні осередки. Форми сучасного дослідження. Різновиди соціальних замовлень наукових знань.

Тема 4. Наукова комунікація як складова фахової діяльності вченого

Класифікація наукової комунікації. Формальна, неформальна, документна наукова комунікація. Роль періодичних видань та бібліотек у відтворенні наукового процесу. Світова система наукової комунікації як інформаційний простір. Формування репутації науковця. Критерії публічного та фахового визнання.

Змістовий модуль 2. Школи та напрями науки як предмет дослідження

Тема 5. Історіографічні аспекти характеристики постатей, шкіл та напрямків

Підходи до розуміння поняття «наукова школа». Наукова школа та науковий колектив. Функції та ознаки наукової школи. Критерії наявності та визнання. Методи вивчення. Алгоритм дослідження наукової школи. Поняття «особистість вченого». Концепція персоналізації в науці. Роль окремих вчених у відтворенні наукових знань. Історіографічний процес: об'єктивні та суб'єктивні фактори.

Тема 6. Наукові корпорації з антропологічної точки зору

Наукова діяльність як індивідуальна та колективна практика. Принципи утворення формальних та неформальних об'єднань вчених. «Лабораторії». Осередки. Кафедри. Відділи та сектори. Університети та Інститути. Міжнародні асоціації. Науковий колектив

як інституція. Стратифікація науки та її специфіка. Форми організації дослідницьких проектів. Індивідуальні та колективні проекти. Принципи наукової етики та дотримання авторських прав.

Тема 7. Ієрархічна та мережева структури відтворення науки

Традиційна інфраструктура науки. Механізми трансмісії науково-дослідницького досвіду. Інформаційна революція та наука: як суб'єкт та як фактор. Створення мережевих форм наукової діяльності. Вчений та сучасні виклики інформації. «Віртуальне» в актуальній дослідницькій практиці. Специфіка сучасної інституціональної ситуації у наукових корпораціях. Інформаційні монополісти та демократизація веб-простору. Соціальні мережі як «поле». Експерименти новітньої академічної комунікації.

Змістовий модуль 3. Ритуали та фольклор наукових корпорацій як предмет антропологічного дослідження

Тема 8. Ритуали переходу у наукових інституціях

Студентські субкультурні коди та ритуали посвячення. Аспірантура (докторантура) як перманентний перехід. Написання тексту як бінарний код ініціації. Захист дисертації як ритуал. Семіотичні ролі наукового керівника, опонентів, членів ради. «ДАК» як «Баба Яга». Специфіка постдисертаційних ритуалів. Повсякдення науковця та звичаєва система. Викладачі в університеті та їхня типологія. Значення ритуальних аспектів відтворення наукових знань.

Тема 9. Між наративом та документальним свідченням: фольклорні джерела щодо історіографічного процесу

Студентський фольклор та варіативність університетських традицій. Викладач як персонаж юнацького фольклору. Експедиційні різновиди усної творчості. Фольклор аспірантів та молодих науковців. Різновидність образів та персонажів університетських корпорацій. Анекдоти про різні етапи наукового процесу.

Тема 10. Семіотичні аспекти відтворення наукових знань

Наука як професія. Наука як ритуал. Прагматика та знаковість наукового пошуку. Значення та знаки під час дослідження. Вчений як «семіотичний вибух». Створення сенсів та семантичних просторів.

Знакові аспекти соціалізації науковця. Науковий авторитет як семіотична проблема.

Самостійна робота

Самостійна робота передбачає опрацювання наукової літератури з курсу, виконання індивідуальних науково-дослідних завдань.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ

Для закріплення матеріалу з курсу для кожного змістового модулю передбачені певні завдання. Завдання сформовані відповідно до тем модулю.

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи студіювання професійних субкультур академічних спільнот

Для закріплення *Теми 1. Концепції субкультур в антропологічних дослідженнях* та *Теми 2. Антропологія сучасних професій* пропонується виконати наступне завдання: описати основні підходи до вивчення субкультур.

Для того, щоб представити різні підходи до вивчення субкультур, здобувачу необхідно обрати 3 роботи з списку рекомендованої літератури та зробити конспект.

Зі списку *основної літератури* можна опрацювати окремі статті з наступних колективних монографій, збірок статей:

1) Антропология профессий: сб. науч. ст. / под ред. Романова П. В., Ярской-Смирновой Е. Р. Саратов: Научная книга, Центр социальной политики и гендерных исследований, 2005.

2) Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень: Т. 5 / наук. ред. М. Гримич, співупоряд. О. Соболева. Київ: Дуліби, 2017. – Т. 2. Етнографія науки. Субкультури. Повсякдення. 2017. – 336 с.

Зі списку *додаткової літератури* в нагоді можуть стати наступні публікації:

1) Абрамов Р. Н. Социологические интерпретации профессий Р. Дингуэлла: к пониманию англо-саксонской традиции исследования занятий. В кн.: Профессиональные группы: динамика и трансформация. Москва: Изд-во Ин-та социологии РАН, 2009. С. 37 – 58.

2) Александрова Т. Л. Методологические проблемы социологии профессий // Социологические исследования. 2000. № 8. С. 11-17.

3) Щепанская Т. Б. Антропология профессий // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. Том VI. № 1. С. 139–161.

Для закріплення *Теми 3. Структура актуальних гуманітарних наук* та *Теми 4. Наукова комунікація як складова фахової діяльності науковця* пропонується наступне завдання: написати есе, в якому потрібно розкрити форми та напрями в організації наукових досліджень у будь-якій науковій інституції чи корпорації.

Для виконання даного завдання у нагоді стануть тексти, розміщені у додатку, а також текст публікації: Прігарін О. А., Стоянова Г. М. Інтернаціоналізм VS Мультикультуралізм: соціокультурні антропологічні дослідження в Одесі кінця ХХ – початку ХХІ ст. // Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини Південно-Східної Європи: збірка наукових робіт, присвячених 25-річчю кафедри археології та етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – Одеса, 2018. – С. 301 – 323.

Змістовий модуль 2. Школи та напрями науки як предмет дослідження

Задля закріплення теоретичного матеріалу з *Теми 5. Історіографічні аспекти характеристики постатей, шкіл та напрямків* пропонується виконати наступне завдання: обрати вченого/центр/напрямок та охарактеризувати його з точки зору історіографічного аналізу. У допомогу для виконання цього завдання в додатках пропонується орієнтовний план опису наукової школи. Під час роботи над даним завданням здобувач може доповнювати та змінювати наданий план. Школи та напрями наукових досліджень можна обирати згідно з власними міркуваннями. Бажано обґрунтувати свій вибір. Те саме стосується і вибору постаті науковця для опису. Для виконання даного завдання у допомогу може стати стаття Прігаріна О. А., розміщена у додатку. А також:

Яроменко О. В. Теоретико-методологічні засади вивчення наукової школи при історичному аналізі науки // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі

та ВНЗ. – 2015. – Вип. 1. – С. 198-204. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prpg_2015_1_27

Щодо засвоєння *Теми 6. Наукові корпорації з антропологічної точки зору* пропонується провести мікро-дослідження будь-якої одиниці академічного середовища (окремого вченого-викладача з його оточенням; лабораторії чи кафедри...). Результати дослідження підготувати у вигляді статті.

Окрім цього, у підготовці даного завдання можуть стати у нагоді наступні публікації:

1) Стоянова Г. Н. Под большими деревьями // Человек в истории и культуре. Выпуск 2. Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора Владимира Никифоровича Станко / отв. ред. А. А. Пригарин. – Одесса: СМІЛ, 2012. – С. 93-109.

2) Пригарин А. А., Стоянова Г. Н. 20 лет развития этнографии в Одессе (1993-2003 гг.): хроника полей и заметки на полях // От этнологии к социокультурной антропологии: к 20-летию создания В. Н. Станко этнографической школы в Одессе (биобиблиографические материалы) / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Лаборатория археологии и этнографии Степной Украины/ отв. ред. А. А. Пригарин. – Одесса: Postfactum, СМІЛ, 2013. – С. 11-45.

До наступної *Теми 7. Ієрархічна та мережева структури відтворення науки* пропонується виконати наступне завдання: підготувати повідомлення на одну з тем на вибір: 1.«Соціальні мережі як дослідницьке поле» або 2.«Віртуальне» в дослідницькій практиці».

Для виконання даного завдання можуть стати у нагоді наступні публікації:

1) Алмаева В. В. Виртуальные социальные сети как составляющая современного образовательного пространства [Электронный ресурс] // Информационные технологии в образовании URL: <http://ito.edu.ru/2010/Tomsk/III/III-0-1.html>

2) Денисенко І. Д. Соціальні мережі в контексті соціокультурного підходу: евристичний потенціал дослідження // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40(1). – С. 22-29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_40%281%29__5

3) Кураева С. А. К методологии исследования социальных сетей [Электронный ресурс] // Научные труды Московского гуманитарного университета. 2017. № 5. URL: <http://journals.mosgu.ru/trudy/article/view/567> DOI: 10.17805/trudy.2017.5.5

Обираючи другу тему для повідомлення, бажано опиратись на власний досвід та представити можливості використання віртуальних матеріалів на прикладі власної дослідницької практики.

Змістовий модуль 3. Ритуали та фольклор наукових корпорацій як предмет антропологічного дослідження

Для закріплення теоретичного матеріалу з *Теми 8. Ритуали переходу в наукових інституціях* пропонується здійснити фіксацію та провести фаховий опис будь-якого ритуалу/звичаю в академічній інституції.

Для виконання даного завдання стане в нагоді стаття Стоянової Г. М., розміщена в додатках, а також окремі статті, розміщені в наступних збірках:

1) Антропология академической жизни: междисциплинарные исследования. Том 2 / отв. ред. Г. А. Комарова. М.: ИЭА РАН, 2010.

2) Антропология академической жизни: традиции и инновации. Том 3 / отв. ред. Г. А. Комарова. М.: ИЭА РАН, 2013.

3) Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень: у 5 т. / наук. ред. М. Гримич, упор. О. Брайченко, М. Гримич, С. Жовтий. – Київ: Дуліби, 2014. – Т. 1. Вступ до спеціальності. – 2014. – 320 с.

До наступної *Теми 9. Між наративом та документальним свідченням: фольклорні джерела щодо історіографічного процесу* запропоновано виконання наступного завдання: зафіксувати та атрибутувати конкретний приклад академічного фольклору.

У допомогу виконання даного завдання може стати в нагоді публікація Стоянової Г. М., подана у додатках, а також стаття:

Пригарин А. А., Стоянова Г. Н. 20 лет развития этнографии в Одессе (1993-2003 гг.): хроника полей и заметки на полях // От этнологии к социокультурной антропологии: к 20-летию создания В. Н. Станко этнографической школы в Одессе (библиографические материалы) / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Лаборатория археологии и этнографии

Степной Украины / отв. ред. А. А. Пригарин. – Одесса: Postfactum, СМІЛ, 2013. – С. 11-45, а також матеріали, подані до неї у додатках.

До останньої *Теми 10. Семіотичні аспекти відтворення наукових знань* пропонується наступне завдання: написати есе-роздум на тему: «Наука як професія». Під час написання есе на певні роздуми може надихнути стаття М. Вебера «Наука як покликання і професія». (Вебер М. Наука как призвание и профессия / Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990, С. 707-735).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Виникнення та розвиток антропології академічної діяльності.
2. Охарактеризувати основні центри вивчення антропології академічного життя та основні здобутки.
3. Описати субкультуру як форму організації сучасних практик людини.
4. Дисциплінарний розподіл та трансдисциплінарні перспективи антропології академічного життя.
5. Форми організації наукових інституцій.
6. Наука як соціальний інститут в історичній динаміці.
7. Проаналізувати регіональні тенденції та загальні тренди в розвитку актуальних гуманітарних наук.
8. Описати основні форми організації наукового дослідження.
9. Провести компаративний аналіз різновидів соціальних замовлень наукових знань.
10. Охарактеризувати роль періодичних видань у відтворенні наукового процесу.
11. Історіографічні уявлення про хід розвитку науки.
12. Розкрити ознаки етапів формування та розвитку наукових традицій: соціальне замовлення, теорія/метод, інфраструктура.
13. Роз'яснити поняття історіографічного процесу як сукупності об'єктивних та суб'єктивних факторів.
14. Проаналізувати принципи утворення формальних та неформальних об'єднань вчених.
15. Виявити спільне та особливе у національних стратифікаціях науки.
16. Визначити принципи наукової етики та дотримання авторських прав.

17. Аналіз академічних ритуалів як обрядів переходу.
18. Охарактеризувати студентські субкультурні коди.
19. Провести семіотичну типологію академічних ритуалів.
20. Аналіз академічного фольклору та його евристичного потенціалу.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

- Антропология академической жизни: адаптационные процессы и адаптивные стратегии / отв. ред. Г. А. Комарова. М.: ИЭА РАН, 2008.
- Антропология академической жизни: междисциплинарные исследования. Т. 2 / отв. ред. Г. А. Комарова. М.: ИЭА РАН, 2010.
- Антропология академической жизни: традиции и инновации. Т. 3 / отв. ред. Г. А. Комарова. М.: ИЭА РАН, 2013.
- Антропология профессий: сб. науч. ст. / под ред. Романова П. В., Ярской-Смирновой Е. Р. Саратов: Научная книга, Центр социальной политики и гендерных исследований, 2005.
- Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. М., 1995.
- Бурдые П. Практический смысл. Серия «Gallicinium». СПб: Алетея, 2001.
- Білуха М. Т. Основи наукових досліджень. К.: Вища школа, 1997.
- Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник. – К.: АБУ, 2002.
- Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
- Вебер М. Наука как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990, С. 707–735.
- Леви-Строс К. Структурная антропология / пер. с франц. Вяч. Вс. Иванова. М.: Академический проект, 2008.
- Пилипчук М. І., Григор'єв А. С., Шостак В. В. Основи наукових досліджень. – К.: Знання, 2007.
- Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень: у 5 т. / наук. ред. М. Гримич, упор. О. Брайченко, М. Гримич, С. Жовтий. – Київ: Дуліби, 2014. – Т. 1. Вступ до спеціальності. – 2014. – 320 с.
- Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень: у 5 т. / наук. ред. М. Гримич, співупор. О. Соболева. Київ: Дуліби, 2017. – т. 2. Субкультури, повсякдення, етнографія науки 2017. – 336 с.
- Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень: підручник. – К.: Знання, 2007.
- Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підруч. для науковця. – К.: Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006.

Фуко М. Рождение клиники. М.: «Смысл», 1998.

Фуко М. Археология знаний. СПб.: «Алатея», 1997.

Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. 4-те видання, виправлене і доповнене / Автор-упорядник Л. А. Пономаренко. – К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», Видавництво «Толока», 2010.

Додаткова

Абрамов Р. Н. Социологические интерпретации профессий Р. Дингуэлла: к пониманию англо-саксонской традиции исследования занятий. В кн.: Профессиональные группы: динамика и трансформация. Москва: Изд-во Ин-та социологии РАН, 2009. С. 37 – 58.

Алашеев С. Ю. Неформальные отношения в процессе производства: «взгляд изнутри» // Социологические исследования. 1995. № 2. С. 12–19.

Алмаева В. В. Виртуальные социальные сети как составляющая современного образовательного пространства [Электронный ресурс] // Информационные технологии в образовании URL: <http://ito.edu.ru/2010/Tomsk/III/III-0-1.html>

Александрова Т. Л. Методологические проблемы социологии профессий // Социологические исследования. 2000. № 8. С. 11—17.

Вебер М. Наука как призвание и профессия / Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990, С. 707-735.

Глазычев В. Л. Трансляция мировоззрения через нормы профессиональной субкультуры // Культура и мировоззрение. Вып. 2. М., 1994. С. 47–52.

Денисенко І. Д. Соціальні мережі в контексті соціокультурного підходу: евристичний потенціал дослідження // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. - 2013. - Вип. 40(1). - С. 22-29. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_filos_2013_40%281%29__5

Коновець О. Ф. Фахова та публічна репутація вченого: комунікативний аспект // Електронна бібліотека Інституту журналістики. Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1978>

Кураева С. А. К методологии исследования социальных сетей [Электронный ресурс] // Научные труды Московского гуманитарного университета. 2017. № 5. URL: <http://journals.mosgu.ru/trudy/article/view/567> DOI: 10.17805/trudy.2017.5.5

Назарова И. Приметы в профессиональной сфере // Профессии. doc. Социальные трансформации профессионализма: взгляды снаружи, взгляды изнутри. М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2007. С. 295–312.

Прігарін О. А., Стоянова Г. М. Інтернаціоналізм VS Мультикультуралізм: соціокультурні антропологічні дослідження в Одесі кінця XX – початку XXI ст. // Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини Південно-Східної Європи: збірка наукових робіт, присвячених 25-річчю кафедри археології та

етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – Одеса, 2018. – С. 301 – 323.

Пригарин А. А., Стоянова Г. Н. 20 лет развития этнографии в Одессе (1993-2003 гг.): хроника полей и заметки на полях // От этнологии к социокультурной антропологии: к 20-летию создания В. Н. Станко этнографической школы в Одессе (биобиблиографические материалы) / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Лаборатория археологии и этнографии Степной Украины/ Отв. ред. А. А. Пригарин. – Одесса: Postfactum, СМІЛ, 2013. – С. 11-45.

Пэнсон М., Пэнсон-Шарло М. Отношение к объекту исследования и условия его принятия научным сообществом // Socio-Logos'96. Альманах Российско-Французского центра социологических исследований Института социологии РАН. – М.: Socio-Logos, 1996. С. 39–48.

Романов П. В. Власть, управление и контроль в современных организациях: Антропологические исследования управления и организаций в современном обществе. Саратов, 2003.

Стоянова Г. Н. Под большими деревьями // Человек в истории и культуре. Выпуск 2. Мемориальный сборник материалов и исследований в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора Владимира Никифоровича Станко / Отв. ред. А. А. Пригарин. – Одесса: СМІЛ, 2012. – С. 93-109.

Щепанская Т. Б. Антропология профессий // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. Том VI. № 1. С. 139–161.

Щепанская Т. Б. Символика молодежной субкультуры: Опыт этнографического исследования системы: 1986-1989 гг. СПб.: «Наука», 1993.

Яроменко О. В. Теоретико-методологічні засади вивчення наукової школи при історичному аналізі науки / О. В. Яроменко // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. - 2015. - Вип. 1. – С. 198-204. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2015_1_27

Abbot A. Professional Ethics // American Journal of Sociology. 1983. Vol. 88. No. 5. PP. 855–885.

Albrow, M., Eade, J., Durrschmidt, J. & Washbourne N. The Impact of Globalization on Sociological Concepts: Community, Culture and Milieu // Living the Global City. Globalization as a local process. Ed. By J Eade, London and New York: Routledge, 1997. P. 20–37.

Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. N.Y., 1966.

Bourdieu P. Outline of a theory of practice. Cambridge studies in social anthropology. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1977.

Brain, D. Practical knowledge and occupational control: the professionalization of architecture in the Unated States // Sociological Forum. 1991. Vol. 6. No. 2. P. 239–268.

Chaney, D. Fragmented Culture and Subcultures // After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture. Ed. by A. Bennett and K. KahnHarris. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2004. P. 36–48.

Clifford, J. and Marcus G.R. (eds.) Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Pr., 1986.

Crozier, M. The Bureaucratic Phenomenon. Chicago: University Chicago Press, 1964.

Edwards, R. Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the twentieth century. New York: Basic, 1979.

Fine, G. A., Kleinman, Sh. Rethinking Subculture: An Interactional Analysis // The American Journal of Sociology. Univ. of Chicago, 1979. Vol. 85. No. 1. P. 1–20.

Freidson, E. Professional Dominance: The Social Structure of Medical Care. New York: Atherton, 1970.

Freidson, E. The Changing nature of professional control // Annual Review of Sociology. 1984. N. 10. P. 1–20.

Freidson, E. Professionalism: The Third Logic. On the practice of knowledge. London: Polity press, 2001.

Goode, W. J. Community within a community: the professions // American sociological review. 1957. No. 22. P. 194–200.

Kimball B. A. The “True Professional Ideal” in America. A History. Blackwell: Cambridge and Oxford, 1992.

Martin, P. J. Culture, Subculture and Social Organization//After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture. Ed. by A. Bennett and K. Kahn-Harris. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2004. P. 21– 35.

McClelland, Ch. The German Experience of Professionaization. Modern Learned Professions and Their Organizations from the Early Nineteenth Century to the Hitler Era. Cambridge: Cambridge Univ.Press, 1991.

Parsons T. Remarks on Education and the Professions // The International Journal of Ethics. 1937. P. 36—381.

Parsons T. The Professions and Social Structure (1939)// Parsons T. Essays in Sociological Theory (Revised Edition). New-York The Free Press, 1966.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

http://static.iea.ras.ru/books/229_Komarova.pdf - текст збірки Комарова Г.А. Академическая жизнь: поле междисциплинарных научных исследований / Исследования по прикладной и неотложной этнологии. — М., ИЭА РАН, 2012. — Вып. 229. — 36 с.

<http://iea-ras.ru/index.php?go=Files&in=hitfiles&per=100> – книжкова полиця Інституту етнології та антропології РАН ім. М.М. Миклухо-Маклая.

<http://www.kunstkamera.ru/index/science/books/> - видання Кунсткамери (Музей антропології та етнографії ім. П. Великого).

<https://theoryandpractice.ru/posts/13153-science-career> - сайт «Теорії та практики».

ПЛАН ОПИСУ НАУКОВОЇ ШКОЛИ

1. Назва школи.
2. Засновник/ки.
3. Передумова виникнення даної наукової спільноти. Хто чи що вплинуло (праці конкретного вченого/вчених, наукові відкриття, «поле» досліджень)?
4. Час та місце виникнення (країна, місто, науковий чи освітній заклад).
5. Науковий напрям діяльності школи.
6. Основний предмет та об'єкт дослідження.
7. Представники наукової школи.
8. Перелік основних праць засновників та представників школи.
9. Наукові досягнення школи.
10. Традиції та ритуальна практика даної наукової спільноти (ритуали професійної посвяти, професійні свята, прикмети, фольклор).
11. «Наукові друзі» школи (партнери, послідовники тощо).
12. Що саме відрізняє дану наукову школу від інших?
13. Наведіть не менше 5-ти аргументів щодо того, що дану наукову спільноту можна дійсно вважати науковою школою.

РЕКОМЕНДОВАНІ ТЕКСТИ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

ПРО ВАРІАТИВНІСТЬ ПОЛЬОВОЇ «ПОВЕДІНКИ» В ЕТНОЛОГІЇ: критичний погляд на евристичні можливості¹

Олександр Прігарін

Звернення до історіографії достатньо часто мають прагматичні або самодостатні спрямування. Сучасне повернення «класиків» до актуального наукового обігу в українській етнології процес складний і вкрай корисний. Однак, нам здається, що варто більш критично ставитися до історії науки, намагаючись з'ясувати не лише контекст творчості окремої постаті та його здобутків для сучасності, а й виходити на методологічні ландшафти. Серед українських етнографів є достатньо різні за характером персони – емпірики, еволюціоністи, структуралісти тощо. Можна йти традиційними шляхами хронології або тематики, на яких вже досягнуто чимало, але ще більше буде потрібно зробити. А можна спробувати розглянути їх прийоми та погляди крізь проблемний дискурс концептуалізації поняття «етнографічне товариство України»². Незважаючи на суттєву методичну/методологічну, варіативність нашої корпорації ХІХ – початку ХХІ століть, продуктивним можуть виявитися спроби усвідомити спільність та спадкоємність інтелектуалів України, які зверталися до антропологічного студювання народів та їх культурно-побутових традицій. Така типологічність може включати різні сюжети: реконструкції інфраструктурної еволюції народознавства, аналіз її теоретичних обріїв, співвіднесення академічних гіпотез із соціальними реаліями тощо.

Намагання вписати українській досвід до світового – також шлях повний парадоксів. Історіографічні здобутки раптом постають своєрідним «імпортом» думок, навіть у випадках потенціального «експорту». Яскравий приклад – праці М. Ф. Сумцова. Навряд чи вони є механічним адаптуванням теорії залишків до україно-слов'янської площини. Його компаративний структурно-функціональний аналіз проведений був ще до того, як світова наука обґрунтувала таку назву. Таких прикладів в історії української науки

¹ Вихідні дані публікації: Про варіативність польової «поведінки» в етнології: критичний погляд на евристичні можливості / О. Прігарін // *Етнічна історія народів Європи*. - 2008. - Вип. 26. - С. 67–77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2008_26_11

² Яскравий приклад актуального аналогічного погляду, але на історію: Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. ХІХ століття // *УІЖ*. – 2008, № 1. – С.169-193.

достатньо для того, щоб, водночас, пишатися своїм рівнем і «забувати» його. Справжня теоретична історія етнології в Україні ще залишається справою майбутнього.

Типологія вчених³ – вже традиційний сюжет в історії науки. «Відгадувачі» та «накопичувачі», «винахідники» та «накопичувачі», «класики» та «романтики», «збирачі спостережень», «складачі гіпотез» і «експериментатори», «захоплені грою», «ділки», «випадкові свідки». 8 типів: фанатики, першопроходники, діагност, ерудит, винахідливий, естет, методолог, незалежний. 18 типів: 4 групи: **дільні** – збирачі фактів, удосконалювачів приладів та методик; **«тих, хто думає»**: книжковий черв'як, класифікатор, аналітик, синтетик. **Емоційні** – великий бос, поспішайло-бобер, холодна риба, жінка, що висохла в лабораторії, нарцисист, агресивний сперечальник, акула, святий, святоша, добропорядно-розсудливий. **Ідеальні** – фаус та фамулюс

Повернемося до питання – чим визначається спільність науковців-етнографів? Що ми репрезентуємо – жанр творчості, стиль мислення, дисциплінарну гносеологію, корпоративну етику?! Якщо для суміжних дисциплін така широка постановка питання не можлива – вони намагаються розглянути певні виміри часу або окремі історіографічні традиції, то для етнології вона є виправданою і необхідною! По-перше, будучи частиною гуманітаристики, наша корпорація може використовувати накопичення інших «історій наук». По-друге, сам сенс та засіб дисциплінарної специфічності – польовий метод – робить такий підхід корисним. З одного боку – «скільки етнографів, стільки й полів», але, з іншого – скільки з нас залишають свої рефлексії щодо власного поля?! На відміну від детальних евристичних реконструкцій (наприклад, «археологічного поля») наше, «антропологічне» залишає результати, збагачуючи методологічно суміжні корпорації (Е. Дюркгейм та соціологія, К. Леві-Строс та лінгвістика – можна продовжувати), конструюючи цілі групи і, навіть – народи, залишається без професійного усвідомлення. Це породило майже фетишистське розуміння широти «*польового методу*». Емпірична варіативність проявів культур у свідомості замінила достатньо вузьку «валізу» прийомів, якими вони були здобути для науки. Впевнений, що саме міркування щодо «*його величності поля*» може стати ключем до наближення нас до

³ Павлова О. Типи ученого // Історіографічний словник. – Х., 2004. – С. 287-292.

відповідей – хто ми, що вивчаємо і навіщо? А через це – чого ми варті у суспільному та загальнонауковому вимірах. На такі амбіційні рівні можна вийти, аналізуючи евристичну варіативність емпіричних тактик мене та моїх колег⁴.

Включаючись до сучасної дискусії про характер польового методу і його специфіки в етнології, апріорі приймаємо тезу про неможливість антропологічних реконструкцій без *«поля»*. За останні роки чимало піддано сумніву й переосмисленню у дослідницькій практиці етнологів, але не сама правомірність і продуктивність *«досліджень, що ведуться серед живих народів з метою збору первісних етнографічних даних про окремі структурні компоненти традиційно-побутової культури і їхньому функціонуванні як певної системи»*⁵. Стрімко змінюються акценти й технічні прийоми етнографічної роботи, але загадкове поле було й залишається арбітром корпоративної стратегії. *«Етнографічне поле»*, – слушно стверджує один із сучасних авторів, – *це той фундамент, на який нерушимо спираються дослідницькі методи й прийоми, це та стіна, об яку троцяються кабінетні конструкції теоретиків, той горн, крізь який повинні пройти будь-який претендент або будь-яка ідея раніше чим вони одержать статус професійності»*⁶. Епістемологія нашої науки пройшла значний шлях еволюції – від еволюціонізму й структуралізму до культурного релятивізму або постмодерного плюралізму⁷. Різноманіття дисциплінарного досвіду породило маргінальні жанри, багато з яких згодом оформилися в окремі академічні «цехи». При цьому «поле» – безумовно сприймається головним джерелом всіма центрами та напрямками. Парадоксально! Це незважаючи на те, що кожен з нас виїжджає з різними засобами і мріями та кожному з нас контакти представляють різноманітні прояви життєдіяльності – від набору інструментів наративних аналізів до кількісних характеристик.

Перманентна динаміка поля стикається з не менш постійним прагненням якщо не окреслити його, те хоча б усвідомити методологічну суть. Привабливим у цьому напрямку можна вважати

⁴ Майже свідомо залишаюся в актуальній практиці сьогодення – спостереження можна підтвердити або спростувати під час історіографічних розробок, які залишаю як майбутній потенціал.

⁵ Вайнштейн С. И. Полевая этнография // Этнография и смежные дисциплины. Этнографические субдисциплины. Школы и направления. Методы. - М., 1988. - С. 205.

⁶ Соколовский С. В. Этнографическое исследование: идеал и действительность // Этнографическое обозрение. - 1993, № 2. - С. 41.

⁷ Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р. «Делать знакомое неизвестным...»: этнографический метод в социологии // <http://www.nir.ru/sj/sj/12roman.htm>

обмін думками представників різних дисциплін і підходів у рамках диспутів, які були влаштовані «*Антропологическим форумом*»⁸. Усе більше уваги приділяється гносеологічним, етичним і нормативним аспектам, ролі дослідницьких якостей у польовій роботі й т. д. Дивним образом, «*за замовчуванням*» всі вчені сприймають подібну практику як діалог двох комунікаційних моделей - носіїв «*живої*» та «*академічної*» традицій. Метафорично можна розташувати всі пропозиції в образ «*перетинання канату*» – чи то збирачеві варто перейнятися мовою й логікою інформатора, чи то останньому освоїти код науки. Радикально це виражено А. А. Панченко в розумінні результатів польової роботи як фіксації не стільки *folk-lore*, скільки *trial-lore* – контактних історій, що породжені зустріччю двох комунікаційних моделей – дослідницької й культурної⁹.

Питання того, *що* ми вивчаємо, тісно пов'язані з тим, *як* або *якими засобами* ми досягаємо поставлених завдань. Це одразу веде нас до теоретичної площини – чи об'єктивні знання в цілому, чи можливо осягти гуманітарні закономірності суспільства й культури і т. п. У цьому колі особливе місце займають якості та ефективність стратегій, які, у свою чергу, включають складний корпус проблем, пов'язаних із процесом взаємодії польовіка з об'єктом свого дослідження.

За цим контекстом польова практика розцінюється вже постфактум як різна. В історіографії пропонувалися всілякі моделі й класифікаційні схеми вчених у цілому й представників нашої корпорації зокрема. В основі таких типологій польових практик перебуває, як правило, ступінь і форми «*проникнення*» дослідника в поле або навпаки – включення культури в академічний дискурс. При всій абстрактності таких пропозицій вони відбивають різноманіття проявів по обидва боки. Метафорично це проявляється при аналізі жанру «*автоетнографії*» Л. А. Абрамяна¹⁰, що використав порівняння з області кіно – режисер хоче стати актором або, частіше, актор вирішує стати режисером. «*В одному випадку антрополог*

⁸ В українській практиці мені довелося бути лише на одному схожому заході – окремій секції Всеукраїнської наукової конференції «Український етнос у часі і просторі» (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; модератори – О. Боряк та М. Маєрчик; 26 червня 2003 року). На жаль, ми мало проводимо таких зустрічей, тому щиро вітаю наших київських колег із задумом даної конференції.

⁹ Панченко А. А. Инквизиторы как антропологи, антропологи как инквизиторы // Живая старина. - 2001, № 1. - С. 7-9; Панченко А. А. Христовщина и скопчество: фольклор и традиционная культура русских мистических сект. - М., 2004. - С. 48-53.

¹⁰ Абрамян Л. Форум «Исследователь и объект исследования» // Антропологический форум. – СПб., 2005. - № 2. – С. 21-22.

бачить у собі інформанта, – відзначає вчений, – в іншому – інформант хоче стати антропологом» і далі: «антрополог, якій шукає у в собі інформанта, надто зациклюється на своїй персоні, а інформант, якій вирішив стати антропологом, так і не виходить за межі краєзнавства...».

Тут представляється показової діалектична дихотомія «дослідник - поле», що відбиває загальну гносеологічну спрямованість етнології. Домінування акцентів у польовій практиці на одному з її суб'єктів стає основним з відбору та типології. Додання цим типам загально-психологічних і індивідуальних особливостей пізнання приводить до¹¹: «класиків» і «романтиків»; «аналітиків» і «логіків» і т. п. Оцінка діяльності за результатами повинна відбивати й процесуальні моменти – стиль, характер і формат поводження у «полі».

Пропонуємо уточнити уявлення про польові засоби збору матеріалу. Важливим, хоча й не завжди чітко вираженим, суб'єктом останнього виступає крім кореспондента й респондента (інформанта, інформатора) ще і якась третя сила. Ця та інституція, ідея або особистість, заради якої проводяться дані дослідження. Вона може бути формалізована та усвідомлена, наприклад, «Одеський національний університет», або ж завуальована у результаті нашарування інших змістів. Мало того, буває, що «замовник» польової роботи відсутній – приклади особистого інтересу етнографа (тоді саме цим і буде мотивоване поле – власне «ego»). Введення телеології у розгляд польової практики дозволяє проникнути до дилеми «процес-результат». Нарешті, узагальнення й інтерпретація (не говорячи вже про власно спостереження) вибудовуються відповідно до цього начебто б відсутньому «учасникові» поля. Можна позначити цю сторону польового процесу як «кредо» – вираження принципів і характеру збору емпіричного матеріалу антропологом, спрямованість і ангажованість введення корпусу джерел у науковий оборот, соціальна затребуваність польової роботи.

Про важливість «кредо» у процесі польового дослідження говорить і той факт, що підготовчий і камеральний етапи займають набагато більший обсяг часу, чим безпосередня робота в експедиції. Це зайвий раз доводить, що саме в ці періоди й програмується й конструюється як саме дослідження, так і розбираються його

¹¹ Всі приклади взяті зі спеціальної анкети Г. О. Комарової, розповсюджованої на секції «Антропологія академічного життя» VII Конгресу антропологів і етнологів Росії (липень 2007 р.).

результати. Отже, цей «учасник поля» вступає в комунікацію з носіями як наукового, так і етнокультурного кодів. Процес взаємного «синхронного» перекладу у практиці перманентний: етнограф повинен бути підготовленим розглянути відкриття у повсякденному потоці життя, але й останній, у свою, чергу, динамічний і може не сприйняти мудрування вченого.

Третій учасник польової практики може бути й тактичним (безпосередній замовник), але найчастіше виступає стратегічним партнером і культури, і дослідника. Це – теж саме, що і «настановчий дискурс» М. Фуко: «комунікативний згусток, що забезпечує принцип обміну думками на користь наперед установлених орієнтирів, істин чи аксіом»¹². У саморефлексії польовиків «кредо» мислитися категоріями методології, які включають сенс та спрямованість їхніх робіт і одночасно репрезентують дослідника до двох різних середовищ – академічну корпорацію та співтовариство культури, що вивчається (множина можлива в обох випадках – і корпорацій, і культур може бути багато). Приведемо яскравий фрагмент такого роздуму Т. О. Бернштама, який підтверджує амбівалентність польовика відносно «поля» і академічної інституції: *«Протягом 20 років моєї польової діяльності – спочатку стихійно, а потім усвідомлене – відбувалося глибоке проникнення до народного життя, що перейшло у співпереживання з її представниками або, як ми говоримо, з «носіями культури». Цей процес ішов одночасно з еволюцією мого самопізнання й самосвідомості, змінами у світосприйманні й світогляді, так що осмислення «себе у світі» незмінно супроводжувалося творчим осмисленням – «себе в науці» та науки як творчості. У результаті із середини 70-х років почався якісно новий етап у моїй науковій діяльності, що виразилося у сполученні двох позицій: стороннього дослідника й зацікавленого учасника живої етнографічної реальності»*¹³.

Якщо вже є достатньо сталою думка про «подолання культурної дистанції» як процесів підготовки, проведення й інтерпретації поля, то варто, на наш погляд, усвідомити мотиваційний бік цих мандрів до культур, тобто, заради чого вони здійснюються. Колись непорушним здавався принцип «об'єктивності» таких питань і не поставало – «заради науки». Тепер же в умовах наполегливого виклику

¹² Фуко М. Археология знания. – К., 1996. – С. 26-28.

¹³ Бернштам Т. А. Новые перспективы в познании и изучении традиционной народной культуры (теория и практика этнографических исследований). – Киев, 1993. – С. 10.

суб'єктивності (як поля, так і дослідника) і феноменології (як інструмента пізнання) пошук відповідей на це питання стає насущним як на індивідуальних, так і на корпоративних рівнях. Варіативність життєвих стратегій і їхня ефективність в інших галузях людського буття практично зняла меркантилізм із занять «наукою» і, разом з тим, поставила під сумнів можливість простої формальної відповіді. Від відповідей тепер безпосередньо залежать реалізація дослідницького потенціалу та кореляція проектів. Одного разу погано артикульована ціль нашої науки в сучасних умовах розпадається на безліч осколків старих змістів. Запитайте у польовіка – «Для чого?» або «Навіщо?», і у більшості випадків навряд чи отримуйте зрозумілу формулу. Найчастіше цим питанням викличеться внутрішня зніяковілість і/або бюрократичні штампи як відмовки. Ситуація нагадує погану критику джерел, що нерідко зводиться до констатації фактів: «Баба така-та казала..., а інша...»

Отже, повернемося до третього суб'єкта етнографічного процесу – *кредо*, ми пропонуємо визначити його як сукупність методологічних поглядів дослідника, виражених у соціальній необхідності його результатів. За допомогою своїх інтелектуальних зусиль вчений може знаходити того або іншого «замовника» його розробок. Взаємозв'язок між ними не завжди безпосередній, він може бути прихованим або неусвідомленим навіть для самого дослідника, але найчастіше він проявляється саме в юридично-договірній риторичі. Саме в ній визначено: що та яким чином польовік має вивчити, рідше можна зустріти й таке положення: як, заради чого або з якою метою. Відповіді на дані питання найчастіше формулюються науковим керівником, керівником проекту, замовником і т. п.

Рівень усвідомлення важливості цього третього компонента у польовій практиці може бути різним – від формального до гносеологічно-витонченого, але ми вважаємо, що такі мотиваційні формули як: «особистий інтерес», «щоб написати книжку», «перевірити гіпотезу про...» тощо – обов'язково БУДУТЬ! У межах нашої теми, даний компонент – *кредо* – пропонується ввести в якості ще одного критерію для класифікації експедиційних стратегій.

Методичним приводом для подібних класифікаційних побудов стали розроблені типології інформаторів. Їхня розмаїтість породила подібні схеми. Наприклад, В. Ф. Видрін вважав, що «віднесення конкретного інформатора до того або іншого типу залежить як від його об'єктивних даних, так і від типу відносин з дослідником... ця

характеристика якоюсь мірою рухлива, соціальний статус і модель поведінки лінгвіста можуть зробити на неї як позитивний, так і негативний вплив»¹⁴. Крім «середньостатистичного носія мови», учений виділяв «недоучок» і «освітянців» (негативна шкала); «самородків» або «народних інтелігентів» і «лінгвістів» (позитивна), а також «байдужих»¹⁵.

Усілякі варіанти респондентів є своєрідним викликом поля досвіду й професійній чуйності польовіка. Проте, чи всі ми однакові? Можливо, і наша корпоративна стратегія не є інваріативною, а зумовлена нашими властивостями і якостями? Очевидно, що це так. Той же В. Ф. Видрін виділив 4 групи якостей кореспондентів (стать і вік; психологічна стійкість, польовий і життєвий досвід; рівень лінгвістичної підготовки; володіння мовою-посередником), кожна з яких визначає ефективність дослідницького діалогу. Незважаючи на принциповість цих властивостей, на наш погляд, вони позбавлені типологічних ознак і скоріше виглядають як побажання для успішних дій.

Польові дослідники у своїй практиці також негомогенні – це факт! Різні обставини і ситуації викликають у нас різні реакції і поведінки. Виявляється, цей момент варто усвідомити. «Поле» породжує різні дослідницькі стратегії, які можуть бути виражені лише після пізнавальних зусиль.

Моделі дослідницьких стратегій, типи польовіків давно цікавлять нас як предмет. Будучи відстороненим від основних етнологічних центрів, довелося з «чистого аркуша» організовувати дослідження на Півдні України в 1990-і рр. Знайомство із хрестоматійними принципами та прийомами роботи¹⁶ показало дефіцит методичної літератури в етнографії й, одночасно, переконало у труднощі і, почасти, небажанні таку продукувати. Тому, настирливо напрошуючись до «чужих» експедицій, ми відверто спостерігали за «польовою роботою» не менше, ніж за самим об'єктом вивчення. Природно, що це не було секретом для наших колег. Досвід таких

¹⁴ Выдрин В. Созерцание vs. воздействие: исследователь, объект исследования и информант в полевой работе лингвиста // Антропологический форум. – СПб., 2005. - № 2. – С. 43.

¹⁵ Там само. – С. 43-45; Аналогічну класифікацію пропонувала також пітерська колега: Абраменко О. А. Классификация информаторов в лингвистическом поле. Рукопись доклада на международной конференции «Археология и этнология Восточной Европы» (Одесса, ноябрь 2003).

¹⁶ Насамперед: Громов Г. Г. Методика полевых этнографических исследований. - М., 1966; Кибрик А. Е. Методика полевых исследований: к постановке проблемы. (Публикации Отделения структурной и прикладной лингвистики. Серия монографий под общ. ред. В. А. Звегинцева. Вып 10). - М., 1971; Генчев С. Теренното етнографско изследване. - Велико Търново, 1989 і ін.

включених студій дозволив нам розробити програму-проспект для вивчення «польовіка». З огляду на історично сформований образ нашого міста, ми зосередилися на парадоксах і дотепності. Виявилося, що ці моменти є маловивченими у польовій практиці й здатні відбивати моделі в цілому. Нам вдалося апробувати дану програму шляхом розсилання нашим колегам і безпосередньо на школі «*Методи гуманітарних наук*»¹⁷, на яку з'їхалися представники різних польових корпорацій з України, Болгарії, Росії, Білорусі, Молдови, Румунії. Таким чином, спостереження за поведінкою польовиків, а також відповіді на програму стали емпіричним джерелом для пропонованої класифікаційної схеми.

Виходячи з основних акцентів взаємодій у трикутнику «дослідник – поле – кредо», можливо виділити три основних типу дослідницьких стратегій: *колоніальний, романтичний і медіативний*. Такий розподіл відбиває співвідпорядкованість ініціативи, підходу й результатів експедиційної роботи. Безумовно, що воно представляється умовним, як будь-яка класифікаційна схема. Зупинимося на характеристики цих стратегій докладніше.

Колоніальний тип етнографа – класичний варіант польової роботи. Він сходить до джерел етнології як науки. Ще у XIX столітті саме з нього починалося формування дисциплінарного дискурсу про людство і його культуру. Гносеологічною посилкою було уявлення про наявність якоїсь об'єктивної реальності прихованої від інших людей. Її необхідно відкрити – поїхати, зустріти, розпізнати, очистити від випадкових нашарувань – що би це не було: оригінальна зброя, «стародавній» звичай або соціальна структура. Вивчаючи живу традицію периферії, вчений завжди залишається у загальнолюдському контексті, пам'ятуючи про глобальний вектор історії й культури.

Незважаючи на декларацію позиції про «*tabula rasa*», концептуальність і ангажованість колоніального підходу проявляється як у підборі фактів, так і в їхньому конструюванні у завершену концепцію, що не позбавляє, на наш погляд, такі дослідження привабливості та результативності. Цілком наукова позиція номологізму (від загального до частки) у працях таких дослідників вкрай часто ховається за етико-абстрактними побудовами

¹⁷ Аксенова Н. Наукова літня школа «Методи дослідження культур у гуманітарних науках»: старе і нове «поле» дослідження // Народна творчість та етнографія. - 2006, № 1. - С. 123-126; Данилко Е. С. Международный научный семинар «Методы исследований культур в гуманитарных науках» // ЭО Online //journal.iea.ras.ru/online/ Март 2006 г.

про перевагу «поля» як такого. І це замість того, щоб визнати, що первісні гіпотези після апробування емпіричною реальністю трансформувалися.

Яскравим показником такої позиції польовика є його професійний сленг – «допитати» / «розколоти» / «розвести» носія культури у всіляких агресивних синонімах. Потрібна реальність «*приховується*» від антрополога – не тільки на рівні таємних або неусвідомлених змістів, але й у конкретних носіїв культури. У силу цього варто зробити зусилля і розшукати, і розчистити «*щирий*» зміст від нашарувань випадковості. Нерідко це переростає у квазінаукову позицію: «*якщо факти заважають концепції, то виходить, вони не вірні*». В одному посібнику практично прямо декларується, що дослідник перебуває серед ворожих, нещирих містифікацій з боку інформаторів – метафори «*театру*» або «*драматургії*»¹⁸. Ці крайні прояви гідні спеціальної уваги. Для нас важливо, що дана позиція вже привела й ще приведе до ефективних наслідків. Завдяки, наприклад, хрестоматійному еволюціонізму як позитивістської схеми вдалося вивести етнологію/антропологію у передовий загін гуманітарної науки. Дослідження Л. Моргана, М. Ковалевського, М. Міклух-Маклая – яскравий приклад такої стратегії дослідження. В основі їхньої польової роботи був пошук «*ранніх форм розвитку людства та його культури*». Однак навряд чи у когось зародиться думка звинувачувати даних дослідників в ангажованості або фальсифікації. Уява про різностадіальність населення Землі змушувало вчених до розуміння архаїчного серед живих традицій «*периферії*», детальний опис якої не тільки збагатило науку безцінними оригінальними джерелами, але й підірвало, нарешті, основи еволюціонізму. До такої стратегії дослідження відносяться також польовіки із структуралістів – від А. Радкліфф-Брауна, Б. Малиновського до К. Леві-Стросу. Показово, що як самі їхні описи, так і теоретичні побудови стали дійсними науковими бестселерами.

Для подібного типу досліджень характерна ще одна важлива риса – дистанція. Передбачається її максимальні параметри – і просторові, і часові. Об'єкт вивчення повинен якнайдалі розташовуватися від суб'єкта. Океанія на тисячі років відставала від одного з лідерів імперіалізму Великобританії й на тисячі кілометрів від її ж. Саме сюди направився Б.Малиновській, щоб стати великим

¹⁸ Ильин В.И. Драматургия качественного полевого исследования. - СПб.: Интерсоцис, 2006. – С.50 і ін.

англійським антропологом. Дана дистанція може бути і соціальною за своїм характером, прикладом чого виступають сучасні дослідження субкультур алкоголіків і наркоманів. Подолання територіальних, культурних, часових або соціальних вад стає необхідною умовою польової практики такого роду.

Наявності даних перешкод породжує у дослідника уявлення про екзотичність поля. Незважаючи на те, що вони спостерігають живі повсякденні традиції, мейн-стрімом стають нюанси схожості й, частіше – невідповідності із культурою кореспондента. Найчастіше, ця специфіка розцінювалася як недо-Європа та визначалася як *«примітивні/доісторичні народи»* у ХІХ столітті і як більше складні евфемізми типу *«периферія»*, *«це наше вчора»* в сучасній риторичі.

Використання такого підходу виявилось ефективним при масштабних проектах 1960-80-х рр. у рамках різноманітних типологічних описах культур. Маючи таксонометричну матрицю як основу програм, не було особливої необхідності у розгляді контекстуальних зрізів. В результаті цих досліджень ми можемо знайти детальні реконструкції житла¹⁹, але дуже мало про його знакові функції, які розкривають ставлення до *«будинку»*. Визначеність завдань не дозволяла дослідникові такого роду відволікання.

Знання *«поля»* у таких дослідників буває набагато глибше самого поля. Оскільки вони звертаються до реальності як джерелу для реконструкцій, прояви різноманіття ними освоєні більш успішно, ніж відносна інваріативність конкретної практики носія окремої культури. *«Один примітний результат, – пишуть автори підручника з методики польової роботи, – полягає в тому, що наприкінці його польової роботи, антрополог має часто більші знання з різних сфер культури, чим будь-яка людина цієї ж культури, яка може бути фахівцем тільки в одній області»*²⁰. Прагнучи до унікального, дослідники даної польової стратегії ніколи не відходять від академічного дискурсу типологічно-загального, наповнюючи його безліччю різноманіття при тому.

Приводимо спостереження над текстами подібного роду – у них незримо є присутнім *«ego»* збирача. Проявляється воно по-різному – у вигляді яскравих описів подій і ситуацій або ж у невиправданій

¹⁹ Типы сельского жилища в странах Зарубежной Европы. - М., 1986; Традиционное жилище народов России: ХІХ – начало ХХ в. - М., 1997.

²⁰ Crane Julia and Angrosino Michael. Field Projects in Anthropology: A Student Handbook. - Morristown, NJ: General Learning Press, 1974. – P. 60.

кількості «автобібліографії» у науковому апараті. Об'єктивність і глобальність, з якої вони мають постійну справу, напевно, жадає від них уваги й поваги до себе самого як суб'єктивного учасника процесів такого масштабу.

2. *Романтична (антиколоніальна) модель народознавчої науки* не менш традиційна для етнографії. Дуже близьким за змістом є термін *native anthropology*. Як правило, дана модель представлена носіями самих культур, хоча в історії етнології досить багато прикладів, коли досліджуваний народ «поглинув» ученого, «змусив» його перейти до свого табору. Основною рисою романтичного польовіка виступає яскраве емоційне забарвлення й ідеалізація «власного поля». Сформувавшись спочатку як захоплення культурою свого народу з метою її збереження, пізніше подібні студії стали своєрідною антиколоніальною відповіддю центризму. Згодом ріст національного відродження, а також популяризації етнографії як науки, включення в її інтелектуальне поле представників регіональної еліти привело до формування особливого типу письма²¹ та дослідницьких стратегій.

Методологічною основою таких досліджень був ідіографічний підхід до виявлення та фіксації дрібниць, на основі яких вже вибудовувалися узагальнення. Домінанта факту над концепцією, емпірики над теорією – зміст і сенс польової роботи подібного типу. Для таких вчених поле – «усе» у всіляких конотаціях. Це не заважає їм бути ангажованим самим же полем або уявленнями про нього. З таких збирачів народної стародавності вийшло чимало ревнителів «народного» стилю або «захисників» конкретних народів. Часом вони не зауважували, що починають говорити ЗА свій об'єкт дослідження, замість того, щоб надати власно йому слово. Парадокс полягає в академічній мімікрії такого роду жанру – суб'єктивна практика всіляко ховалася процедурами об'єктивізації – «не тільки перетворюючих всіх представників досліджуваних етнографами співтовариств в об'єкти, але й ретельно маскує сліди присутності автору у фінальному описі. Читач у підсумку одержував «об'єктивний» портрет описуваного етнографом суспільства, що

²¹ Поняття «письма» тут і далі ми використовуємо у значенні близькому до «жанру» (Приходько Я. Жанр // історіографічний словник. – Харків, 2004. – С. 46-50). Це своєрідне комунікативне поєднання результатів дослідницької праці з форматом та характером їх досягнення.

створював ілюзію, що досліджувані (досліджуване) говорять від самих себе й самі»²².

Дуже часто у такого роду студіях, які базуються на емпіричній локальності, вводяться масштабні чи глобальні категорії. Репрезентація факту робиться шляхом його універсалізації. Як це не парадоксально, але для такого письма присутня нарочита «об'єктивність» знань, спостережень, висновків. На сучасності вони нерідко продовжують традиції «новомови» чи «новояза» радянської гуманітарної науки – максимально деперсоналізованої і стандартизованої²³. Відбулася своєрідна інверсія понять – більшість знаходяться у плину старого понятійного апарату, який вже давно може бути спростований їх власними дослідженнями. Можна розглядати це як яскравий приклад реліктів у контексті «теорії залишків» Е. Тайлора.

Яскравий історіографічний приклад такого роду «романтиків» – низка українських етнографів ХІХ століття. Такі народознавці як І. Вагилевич, («Руська трійка») або П. Чубинський починали із простого збору фольклору й обрядів українського народу. У якийсь момент їх розцінили (більше, ніж вони це самі усвідомили) «шкідливими» захисниками українства. При чому першого – австрійська, а другого – російська адміністрація. Проникнення до поля перенесло на самих авторів властивості народу. У результаті частина етнографів відома і як активні діячі суспільно-політичних рухів національної спрямованості.

Дивно, але дана романтика поля не обмежується тільки вихідцями із самого «поля». У будь-якій національній етнографії достатньо прикладів ототожнення «прибульців» з «аборигенним чи тубульським» середовищем. Обмежуся лише одним прикладом зі свого регіону. Пензенський росіянин В. М. Ястребов по завершенню Новоросійського (Одеського) університету й у процесі роботи в Єлізаветграді (Кіровограді) настільки органічно «увійшов» у регіональне поле, що його роботи стали яскравим прикладом української етнографії кінця ХІХ століття.

Такий ідіографічний підхід (від випадкового до загального) стає запорукою ідеалізації факту/випадку. Виділення у ньому специфічних і типологічних рис й робить таку методу науковою. Однак для цього

²² Соколовский С. В. Автоэтнографические этюды о власти и вещиности // Bulletin anthropology, minorities, multiculturalism. New series. - Вып. 1 (7), № 1-3. - Краснодар: ООО «РАЙФ», 2006. - С. 192.

²³ Яковенко Н. Вступ до історії. – К., 2007. – С. 285.

конче необхідно мати багату ерудицію та досконало володіти критикою джерел. Формальною перешкодою виступає мова – у такому розумінні вона враховується як жива система в її різноманітті діалектів і говорів. Тому такі описи видають безліч ідіоматичних форм. *«В етнографічному дослідженні ми зобов'язані максимально використовувати реальну [native] мову. В описі ми повинні представити код мови так широко, як це тільки можливо»*²⁴. Поглиблений досвід проникнення до нюансів однієї мови явно не сприяє просторово-тимчасовій широті охоплення власне явища.

«Закоханість» у конкретний народ та його культуру приводить до звуження компаративних конструкцій і домінуванні етнічної парадигми в інтерпретації. Унікальність і феноменальність бачиться у всіх «своєму». Така позиція приводить до надмірної «етнографізації» (у значенні – дескриптивна метода) і архаїзації. Дослідники-романтики вважають, що варто описувати символи, стереотипи і явища вже ті, що давно закріпилися в якості «національних», ніж звернутися до сучасного існування культури та складному хитросплетенню реалій. З останніх для аналізу вибираються лише ті, які перевірені «традицією» – звідси особлива симпатія до попереднього досвіду, як до чіткої моделі культури та її комплексів, які свідомо обмежені етнічною складовою. Сучасна епоха у дослідників-романтиків емоційно пофарбована зітхательно-ностальгічними переживаннями через те, що глобалізація і її прояви сьогодні стирають нібито існуючі кордони народів та їхніх культур.

Маркером таких побудов і публікацій зараз є категорії «традиційності». Особливу прихильність у такому письмі отримують домодерні форми і явища. При цьому, звичайно, навіть не припускається крамольна думка про умовність цієї дослідницької схеми. Немає нічого більше небезпечного, ніж категорія пізнання, яка згодом починає усвідомлюватися як реальність. Вона перетворюється із засобу відображення у саме зображуване. Це як дзеркало у порожній кімнаті – поки немає спостерігача, там порожньо. У романтичній практиці таке «дзеркало» зливається і з предметом, і зі стратегією антрополога.

Ще одна характерна риса подібного роду досліджень пов'язана з ідеалізацією поля як складу артефактів (скарб). Такі «колекціонери» народного або національного (нерідко – синонімічне у таких

²⁴ Spradley J.P. The Ethnographic Interview. - New York: Holt, Rinehart and Winston, 1979. – P. 24.

конструктах) мають слабкість у передачі польових даних без належного рівня критики, перевірки на відповідність і т. д. Така гіперавтентичність поля сприймається ними як даність, яка не потребує наукової обробки.

Граючи найважливішу функцію адвоката й апологета конкретної культури, дослідники-романтики озброїлися антиколоніальними та постмодерними стилями. Вони прийшлися дуже доречними до їхнього інтуїтивного розуміння феноменальності *«свого рідного»* предмета вивчення. При цьому багато хто із представників подібного письма виступають радикально проти *«різноманіття»* методів і підходів. Випробувавши гніт тоталітарної твердості, вони сприйняли її як основний інструмент своєї власної позиції. Відбулася своєрідна інверсія форми (периферія сама стала центром), але зі збереженням за суттю колишніх якостей.

«Розчинення» у полі дослідника приводить до переваги екстенсивних і дескриптивних підходів. Суть роботи зводиться до накопичення знань про конкретну культуру і уявляє собою ніщо інше, як енциклопедію варіативності при стійкому етнічному стрижні. Навіть історико-генетичні або ретроспективні аналогії нерідко грішать поверхневим поглядом – навіщо сьогодення освоювати інструментарії археології або лінгвістики?! Адже й так вочевидь, що джерела даного обряду або орнаменту сягають до верхнього палеоліту. Звідси й слабкість асоціативних побудов – аналогії з іншими народами лише підкреслюють винятковість свого предмета уваги.

Різного ступеня особисте марнославство автора, що демонструє подібний романтизм, розташовується на шкалі рівнів знань - від етнографічного краєзнавства до загальнонаціонального. Успішність особистої кар'єри може привести такого романтика до розряду *«класиків»*, і його приватно-локальні спостереження стають визначальними для етносу в цілому.

3. *Медіативний* тип польовика-антрополога сформувався відносно пізно. Така модель дослідження припускає розуміння процесу збору емпіричного матеріалу як роботи із взаємних перекладів відразу у двох кодах культури – досліджуваної й академічної. Для медіатора і емоційно, і прагматично обидві боки діалогу виступають родинними й *«своїми»*. На рівні метафори з медичної психіатрії – це шизофренія, при якій особистість виявляється зануреною відразу до двох (а може – і більше)

свідомостей. Прагнення бути прозорим як для своєї корпорації сполучається з аналогічною чесністю відносно свого предмета дослідження.

Спробуємо проілюструвати даний тип польовіка на двох яскравих прикладах. Блискучий антрополог С. Є. Нікітіна, вивчаючи одну з мікроконфесійних спільнот, зіштовхнулася із ситуацією, коли їй довелося пояснювати, що не варто користуватися *«Ариєлем»* (засобом для прання) у гігієнічних цілях. Розповідаючи цей випадок, вона анітрошки не сумнівалася у несправедливості відомого принципу, що *«етнолог повинен залишити поле недоторканим»*²⁵. Аналогічна дилема постала перед нашої молодого колегою, яка робила своє дослідження у субкультурі наркоманів, по-людському пошкодувала свого інформатора та щиро хотіла *«знищити»* власне поле, щоб вилікувати дівчину від її пагубної звички²⁶.

Подібні випадки, коли поле чекало від етнологів перестати бути споглядальником і перейти до дій, напевно є у практиці будь-якого польовіка. Спілкування з іноетнічним оточенням надає вченому не тільки джерела, але й жадає від його оціночно-пізнавальних суджень. Важливість етичних аспектів польової роботи стає усе більше значимими для нашої корпорації²⁷. А сьогодні, коли комунікаційні ресурси скоротили максимально дистанцію між академічним центром і експедиційною периферією, подібний діалог загрожує перерости в перманентний. Отут уже не буде можливості ділити свої особистісні орієнтири на польовий і академічний побут. Стирання цих граней ілюструє досвід ще одного етнологів – О. С. Данілко, яка, постійно спілкуючись зі своїми респондентами-старовірами, змушена була змінити номер свого телефону, оскільки він закінчувався на «666». Ці ж саме старовіри, потрапивши на одну наукову конференцію, були здивовані формулюванням теми «... за даними поля» – «Адже ми не у полі живемо?!»

Звичайно ж, етнолог не зобов'язаний перетворюватися в етнофора! Але враховувати *«як слово відгукнеться»* зобов'язаний! Тому багато хто з моїх колег зараз активно зайнялися посередництвом – і не тільки між світом науки та носіями окремих

²⁵ Шеффель Д. З. Антропология и этика в Восточной Европе // Этнографическое обозрение. - 1993, № 6. - С. 22-23.

²⁶ Шарифуллина Э. Социологический дебют. Личность и профессия // Полевая кухня: как провести исследование / Под ред. Н. Гончаровой. - Ульяновск: Симбирская книга, 2004. - С. 170-179.

²⁷ Боряк О. Емпіричні дослідження як «ризик шкоди»: теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи // Народна творчість та етнографія. – 2003, № 5-6. - С. 70-81.

традицій, але й між ними й зовнішнім миром у цілому. Активний з часів польової роботи інформатор нерідко міняється із кореспондентом місцями – настає його черга запитувати й наполегливо одержувати відповіді. Дивним образом може відбутися трансформація, у процесі якої антрополог починає вивчати сам себе, свої реакції й рефлексії на *«виклики поля»*.

Якщо для *«колоніального»* або *«романтичного»* польовика базовою фігурою виступає інформант, вірніше – уявлення про його якості і їхній підбор, то медіатор буде спілкуватися з кожним. Від кожного представника культури виходить свій ракурс – допускається важливість синтезу максимально повного набору таких поглядів. В одному із підручників по етнолінгвістиці *«підказується»*: *«Інформатором може бути виключно постійний корінний житель села. Вік його повинен бути не менше 50 років. Бажано **підбирати** інформатора без або з мінімальною освітою, але не в якому разі не філологічною і не педагогічною. Інформаторами **повинні** бути у більшості випадків жінки, хоча можуть бути й чоловіки – залежно від теми розмови...»*²⁸ [виділення мої – О. П.]. Якщо є чітке завдання фіксувати релікти, то підхід зрозумілий (хоча автор призиває й до аналізу сучасного положення мовних реалій). Чи можна при такому *«підборі»* зрозуміти реальне функціонування *«традиційних»* уявлень і лексем? Адже предмет науки проступає бриколажними взаємозв'язками різних поколінь і територіальних груп (синхронні й діахронні аналогії). Варто все ж таки звернутися до комплексного опису різних соціокультурних середовищ – можна й треба записувати і серед освічених, і молодих, і, навіть – чоловіків з педагогічною освітою!

Подібний жанр діалогу був завжди, але лише зараз він може бути легалізований і включений до наукового обігу як ефективний засіб отримання емпіричних даних. Адже навіть суть і форма питань відбивають коло знань і інтересів співрозмовника. Природно, що відповіді на деяких з них порушують споконвічну цілісність і природність *«поля»*. Але чи потрібно суворо дотримуватися академічної дистанції, якщо перед нами живі люди з унікальними долями?!

Необхідно відмовитися й від *«підозри»*, і від *«ідеалізації»* поля й перейти до нормального людського діалогу з ним. Тим більше, що

²⁸ Конобродська В. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики: Навчальний посібник. – Житомир, 2003. – С. 18.

саме така позиція дозволяє не тільки корелювати, але й породжувати проблемно-тематичні напрямки досліджень.

Жанровим показником медитативного письма є чітка вказівка на розподіли дослідницького его, польового матеріалу та контексту, у якому він отриманий. Якщо не можливо позбавитися суб'єктивності, то може бути варто її окреслити?! Вираження випадку, коли та при яких обставинах той або інший факт життя *«перетворюється»* у гносеологічний конструкт дозволяє відбити автентичність збору матеріалу. Навряд чи від цього наука стане більше *«об'єктивною»*, але артикуляція позиції авторів і ситуації дозволяє наблизитися до ідеалу, що декларується можливо більше, ніж квазінаукова абстрактність.

Подібні маргіналії давно присутні в академічній науці як курйози або анекдоти із польової практики. Чому ж зараз в епоху плюралізму або постмодерну (кому як подобається) наша корпорація не візьме це на озброєння та не легалізує подібне письмо?! Одні побачать у ньому навмисну суб'єктивність, інші ж, навпаки, будуть звинувачувати у надмірній об'єктивізації процесу пізнання на основі феноменальності. Може бути! Однак пафос і тих, і інших розкриє необхідність такого підходу. У першому випадку опоненти забудуть, що дослідник завжди прагнув стати власне *«полем»*, а у другому – що поле завжди прагнуло *«достукатися»* до умовного центру, у т. ч. – за допомогою науки. Можливо, варто відмовитися від прагнень говорити замість людей або академічних установ, або фольклорно-театральними стилізаціями. Можна й треба надати слово їм самим – і дослідникові, і респондентові, і контексту!

Саме це може підірвати і демонтувати споконвічну етнографічну опозицію *«ми»* і *«вони»*²⁹. Етична чуйність і відповідальність перед людьми, яких ми вивчаємо, позбавили науку своєрідного академічного *«снобізму»*. А тепер самий час використати такий інтуїтивний досвід у якості складової дослідницької практики – упевнене перебуваючи водночас у полі і в ученій корпорації, демонструємо не тільки доброзичливість і вихованість, але й відвертість в обох вимірах. Цей переворот очевидний у переміщенні акцентів на психологічні, інтерактивні аспекти етнографічного дослідження³⁰.

²⁹ Pocock David. Understanding Social Anthropology / Royal Anthropology Institute. - London and New Brunswick NJ: The Athlone Press, 1998. – P. 214-228; Никитина С. Е. О «нас» и о «них» // Живая старина. - 2001, № 1. - С. 5-6 і ін.

³⁰ Пондопуло А. Г. От этнографии-описания к этнографии-диалогу // Одиссей: Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня. - М.: Наука, 1991. - С. 115-124.

Медитативне письмо може спиратися на герменевтичний метод «досвіду й інтерпретації»³¹. При цьому обидва етапи усвідомлюються як важливі для кінцевого результату розуміння культури – у практиці акцент змістився на другий елемент, відзначаючи досвід лише як процес одержання емпірики. У категоріях цього методу рівнозначними стають і дискурс (реальна зустріч досліджуваного й ученого), і текст (фіксована форма такої зустрічі). У результаті – *«не етнограф вивчає дійсність аборигена, а разом зі своїм респондентом вони синтезують цю реальність»*³². Тому варто концентрувати свою увагу на обставинах запису, особистих властивостях двох співавторів у конкретний момент.

В умовах гуманістичних гасел ми бачимо жанр антрополога саме у такий засіб – медитативним, а у польовому дослідженні повинні стати важливими всі учасники отримання та репрезентації джерел. Якщо ми не можемо позбутися від особистісних якостей, варто їх увести до наукового процесу, змушуючи виконувати обслуговуючі функції. Тоді не треба буде шукати прихований зміст і мотив серед своїх колег по цеху або носіїв конкретних культур, *«підозрюючи»* і одних, і інших у бажанні приховати *«істину»*.

Це цілком уписується до сучасного стилю письма. *«...Принцип поліфонії, який будується саме на «наданні голосу» різноманітним Іншим, як не можна краще відповідав завданням етнографів, – пише С. В. Соколовський, – голоси інших, втім, майже завжди у тому або іншому ступені були присутні в етнографічних публікаціях, приглушено звучали у цитатах, примітках і посиланнях, однак реєстр, або діапазон цих «голосів» був, як правило, вузький: це були «свої Інші» – колеги, представники суміжних областей знання і, у значно меншому ступені – голоси тих, про чю культуру або суспільство оповідали етнографи. Нова експериментальна етнографічна література саме і ставила своїм завданням подолання диктату автора за рахунок надання текстового простору іншим «голосам» і інтерпретаціям, виробленим, насамперед, самими досліджуваними, у діалогах з етнографом або один з одним. Настільки радикальний переворот у техніці репрезентації не міг не позначитися на виборі жанрів і методів польової роботи; цей же*

³¹ Маєрчик М. Польові дослідження: проблема достовірності й порозуміння // Народна творчість та етнографія. – 2003, № 5-6. - С. 82; Clifford J. The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art. - Cambridge: Harvard University Press, 1998.

³² Маєрчик М. Польові дослідження: проблема достовірності й порозуміння // Народна творчість та етнографія. – 2003, № 5-6. - С. 84.

поворот знаменував собою теоретичний розрив із традиційною описово-монологічною традицією, що опирається на протиставлення суб'єкта й об'єкта, що вивчають і кого вивчали, що оповідають і що мовчать – із цим дотепер неподоланною спадщиною колоніального дискурса, частиною якого залишалася практика антропологічних досліджень»³³.

Таким чином, пропонується ще одна класифікація польового поводження в антропології. У її основі лежить критерій взаємодії процесу й результату, з метою усвідомити поняття дослідницького «*кредо*», уведеного нами, як активного суб'єкта спостережень. Варто відзначити, що запропоновані три стратегії – колоніальна, романтична й медитативна – обумовлені як індивідуальними перевагами й смаками, так і завданнями роботи, тобто вони легко можуть сполучатися у практиці тих самих учених. Яскравий приклад з історіографії – спадщина Ф. К. Волкова (Хв. Вовка). Починав він з романтичної моделі (ранній період вивчення української культури), пройшов через медитативну (балкано-паризький період творчості) і завершив колоніальними прийомами роботи у Пітерському (Олександрівському) музеї народів Росії. При цьому всі стилі створили бріколаж у його практично останній роботі – «Етнографічні особливості українського народу»³⁴. Або діяльність хрестоматійного Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (під керівництвом П. П. Чубинського). За задумом проект тотального обстеження українських земель – явно належав колоніальній моделі, але під час збору матеріалу він, вочевидь, набув якостей романтизму.

Залежно від обставин польовик може легко варіювати своє «*кредо*», використовуючи прийоми, форми і стиль кожної із позначених моделей. Вони можуть бути також детермінованими конкретними завданнями – ефективність диктує свої умовності.

³³ Соколовский С. В. Этнография: стиль, жанр и метод (размышления по поводу статьи С. Н. Абашина «Свой среди чужих, чужой среди своих») // Этно-Журнал. 2003. [//www.ethnonet.ru/ru/pub/1103-03.html](http://www.ethnonet.ru/ru/pub/1103-03.html).

³⁴ Волков Ф. К. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. - Пг., 1916.

ЕТНОЛОГ: ВІД ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК ДО ПРОФЕСІЙНИХ ТРАДИЦІЙ³⁵

Галина Стоянова

Будь-який вид зайнятості, всіляка професія формує свій специфічний неповторний світ, єдність якому забезпечують «свої» знання, засоби їх передавання, свої «правила гри», особливості стилю, які приймаються новачками професійної групи.

Уніфікувати, створити ідеальну схему професій з усім їх різноманіттям доволі проблематично, скоріш неможливо. А ось наблизитися до розуміння життєвого світу окремої професії допомагають антропологічні дослідження, які останнім часом активізувалися в науковому середовищі. Соціологи, соціальні антропологи, етнографи активно залучилися до дослідження повсякденних практик, засобів самоідентифікації професійних груп (ААЖ 2008; Александрова 1995; Романов 1996; Романов, Ярская-Смирнова 2005; Щепанская 2003 та ін.). Для того щоб створити найбільш повну етнографічну картину будь-якого виду зайнятості, необхідно по можливості зануритися в це середовище, відчувати всі тяготи та переваги, тобто максимально зблизитись з полем, що є обов'язковою умовою для успішного етнографічного дослідження. Свою специфіку має і вивчення етнографічними методами власного дослідницького середовища, т. зв. «автоетнографія» (Соколовский 1993).

Саме в цьому сенсі виконане дане дослідження. Воно являє собою спробу подивитись на етнографа зсередини, і ґрунтується на особистих спостереженнях, інтерв'ю, зібраних серед викладачів, аспірантів, студентів кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова.

Не дивлячись на те, що кафедра виникла доволі недавно (у 1993 році), за час її існування викладачі-етнологи змогли сформувати свій стиль життя, поведінки, звички, які дозволяють розглядати дану спільноту як певну професійну субкультуру. Виходячи з визначення відомої дослідниці Т. Б. Щепанської, субкультура професії – це «сукупність стереотипів та норм поведінки, форм дискурсу, які склалися в професійному середовищі, функціонують на рівні

³⁵ Вихідні дані публікації: Стоянова Галина Этнолог: от повседневных практик к профессиональным традициям // Антропология академической жизни: междисциплинарные исследования. Т. II / Отв. ред. Г. А. Комарова. – М.: ИЭА РАН, 2010. – С. 269 – 276 (Оригінал – російською мовою, переклад автора).

повсякдення і транслуються в межах повсякденних практик, спеціальних ритуалізованих дій, професійного фольклору» (Щепанская 2005:51). Відповідно носії цієї субкультури – професійне середовище, яке розділяє сукупність культурних кодів, опосередкованих його розумінням. В даній статті я сфокусую свою увагу на тих культурних кодах, які сформувалися у професійній спільноті етнологів ОНУ імені І. І. Мечникова.

Почнемо з так званих офіційних характеристик даного професійного об'єднання. Етнологи ОНУ імені І. І. Мечникова поруч з науковою діяльністю, займаються також викладацькою діяльністю і, звичайно ж, польовою роботою. Відповідно представники даної професійної групи можуть знаходитись одночасно у складі декількох субкультур (гуманітарії, викладачі, етнографи), що підкреслює особливість професійної групи, яка характеризується.

Наукову спільноту історичного факультету, де й «мешкають» розглянуті нами етнологи, неможливо назвати однорідною за тієї простої причини, що наявність чотирьох кафедр (Історії України, Археології та етнології України, Нової та новітньої історії, Історії давнього світу та середніх віків) вже передбачає різнонаправленість векторів їх наукових пошуків. І не тільки тому етнологи займають відокремлене положення в даному співтоваристві. Яскравим виразом того є, наприклад, ініціатива етнологів ОНУ проведення на базі кафедри та факультету Першої всеукраїнської конференції етнологів, яка переросла потім у Міжнародний конгрес молодих учених археологів і етнологів, різного роду презентації; незабутні виступи на Дні факультету тощо.

Серед консолідуючих моментів слід відзначити загальні витоки даної професійної групи: практично кожен етнолог кафедри мав досвід археологічних досліджень і був учасником археологічних, археолого-етнографічних, а з часом і самостійних етнографічних польових досліджень. І хоча мова про ритуальні практики етнологічного співтовариства ОНУ піде далі, але забігаючи наперед, хотілося б відзначити, що змальована вище ситуація і стала для більшості етнологів кафедри основою традиційного святкування саме Дня археолога. Можна по-різному пояснювати, чим це зумовлено: чи це – данина витокам: чи це – знак поваги до тих, хто не може відбутися без «поля»: а скоріше, все це і багато іншого – в сукупності.

Незважаючи на певну спільність і гарне порозуміння з археологами кафедри, етнологи все-таки позиціонують себе як

відокремлене об'єднання. Почерпнув заряд енергії в археологічних експедиціях, етнологи ідентифікують себе як люди, що захоплені романтикою професії. Саме наявність романтизму відрізняє дану професію від інших. А також відсутність будь-яких рамок у професійній діяльності, безмежні можливості, як пізнання оточуючого світу, так і відкриттів. «Ніколи не знаєш, на що натрапиш, все випадково побачене може виявитися важливим», – це з роздумів етнолог-викладача нашої кафедри. Підтвердження вищесказаного – думка майбутнього «профі», студента-етnologа: «Він (етнолог) завжди на роботі, він – не археолог». Даний вислів процитовано не в образі археолога, а продиктовано лише бажанням підкреслити незаперечний факт, що у етнографа (етnologа) «поле» завжди поруч, тому завжди необхідно бути напоготові, бути готовим до роботи.

Говорячи про професійні інтереси етнологів ОНУ, відзначимо, з одного боку деяку певну спільність, так як науковий інтерес зосереджений в основному на вивченні півдня України, але, разом з тим, їх дослідницьке коло зовсім не обмежене територією. Виходячи з поліетнічності даного регіону, в співтоваристві сформувалися різні *напрями досліджень*, а саме: виділилися дослідження слов'янського і неслов'янського населення, етноконфесійних груп, дослідження в галузі традиційної культури, сучасних етнічних процесів тощо. При цьому представники кожного напрямку використовують свої методики, свої підходи, створили свій стиль, як у дослідницькій, так і у викладацькій діяльності. Чи веде це до роз'єднаності, нерозуміння всередині цієї спільноти? Вважаю, що ні. Адже одноманітність швидше заведе в глухий кут і приведе до застою, ніж підштовхне до живих дискусій і змусить рухатися вперед.

Незважаючи на певне розмежування в наукових інтересах членів етнологічної спільноти ОНУ, всіх їх об'єднує професійна спільність під час *активних польових* (з початку липня) і камеральних *досліджень* (з кінця польового сезону, частіше з осені і до початку наступного літа). Дана обставина (польова активність) безпосередньо пов'язана з навчальним процесом, тобто зі студентськими практиками, які проводяться на базі етнографічних експедицій. Природно, етнологи як викладачі в певній мірі обмежені навчальним процесом, але це ні в якому разі не звужує час їх досліджень, тому що поряд з навчальними практиками, кожен кафедральний етнолог

колективно або індивідуально бере участь і в інших міжвузівських, всеукраїнських або міжнародних дослідженнях.

Наявність окремого *міся збору* (Лабораторія археології та етнології університету), призначеного як для професійної роботи, так і для дозвілля етнологів, також служить позитивним фактором для згуртування розглянутої спільноти і формування його субкультури. В результаті в нашому професійному середовищі вже сформувався особливий комплекс неформальних традицій, пов'язаних, перш за все, з експедиційною діяльністю. Невипадково дослідники відзначають, що експедиція не тільки здійснює вирішальний вплив на репутацію людини в професійному співтоваристві, а й відіграє найважливішу роль в трансляції та відтворенні неформальних традицій етнографічної спільноти (*Щепанская 2003*).

Серед основних експедиційних ритуалів одеських етнологів відзначимо: «привальна» / «відвальна» (початок/кінець польового сезону) і «День етнолога». «Привальну» і «відвальну» об'єднує не тільки наявність колективного застілля, але і своєрідний ритуал, який образно можна назвати – «розпивання кружки миру (дружби)»: кружка з напоєм передається з рук в руки, при цьому той, хто її тримає, випивши трохи, говорить про те, що привело його в експедицію, і що він від неї чекає (в разі «привальної»), а під час «відвальної» – наскільки виправдалися його очікування, чим вразив і запам'ятався цей польовий сезон. При цьому кружка починає свій шлях від новачка і завершує своє коло в руках начальника експедиції. «Привал» проходить в перший день експедиції безпосередньо в «полі», а «відвальна» вже на місці камеральних досліджень. Відзначати «привал»/«відвал» – швидше за все пряме запозичення з традицій археологів, а ось «розпивання спільної кружки» з обговоренням очікувань і виправданості під час польового сезону – виключно винахід етнологів.

Наступне обов'язкове свято польового сезону – День етнолога. Для початку хотілося б відзначити, що тривалий час воно проводилося без фіксованої дати. На жаль, одеські етнологи не відразу дізналися про існуючу традицію щорічно відзначати День етнографа 17 липня, в день народження відомого російського мандрівника і етнографа М. М. Миклухо-Маклая, та й на офіційному рівні День етнографа тільки кілька років тому з'явився в державному календарі професійних свят. Одеськими етнологами вперше День етнолога був проведений під час першої етнографічної практики

кафедри в 1995 році в с. Кубей (Червоноармійське) Болградського району Одеської області під керівництвом А. А. Прігаріна, що було обумовлено швидше інтуїтивним усвідомленням необхідності проведення такого дня під час експедиції. Для цього свята був обраний другий понеділок з часу початку польового сезону. Продиктовано це було наступними обставинами: по-перше, вихідним днем експедиції (коли не проводяться опитування та анкетування, але цілком можна обробляти зібраний польовий матеріал) був обраний саме понеділок, так як вихідні дні – благодатний час, коли можна по максимуму опитати респондентів з тим, щоб в понеділок зібране обробити і заслужено відпочити; по-друге, було вирішено, що проводити День етнологів можна тільки тоді, коли новачки-етнологи вже змогли зорієнтуватися, ознайомитися з особливостями польової роботи і придбати невеликі навички «польовика». Тому було прийнято рішення (вірніше воно виходило від начальника експедиції А. А. Прігаріна) проводити це свято саме у другий понеділок експедиції, приблизно в середині етнографічної практики. Таким чином одеські «польовики», не знаючи про існування традиції відзначати професійне свято, самі сконструювали ритуальне оформлення «польового» сезону. Учасники першого Дня етнологів згодом самі стали професійними етнологами (зокрема, автор даного есе – на той момент студентка 3-го курсу, а також Наталя Серебряннікова, Олександр Ганчев; до шанувальників свята приєдналася і доцент нашої кафедри Світлана Вадимівна Коч та ін.). Тільки після того, як одеські етнологи побували на конгресах етнологів і антропологів Росії (починаючи з 2005 року), долучилися до життя інших наукових центрів, а також дізналися про традицію, яка набирає популярності, відзначати День етнографа саме 17 липня, було вирішено не відставати від міжнародного наукового етнологічного і антропологічного співтовариства, приєднавшись до цієї традиції і тим самим сприяючи тому, щоб вона набувала світового значення.

Отже, День етнологів в «одеському» варіанті, тобто той, що проводиться одеськими етнологами, містить такі обов'язкові елементи: ініціація новачків (у формі іспиту, програвання різних рольових ситуацій, алкогольне випробування), церемонія посвяти з нареченням новим етнографічним ім'ям того, кого посвячують та колективний спів біля багаття. Спочатку новачки представляють себе і свою програму – в довільній формі демонструють, як вони

«вжилися» в досліджуване середовище, чому навчилися. Потім головне випробування для «неофітів» – тих, хто вперше потрапив в етнографічну експедицію, яке проходить у формі іспиту з наявністю екзаменаційної комісії (екзаменатори – досвідчені «польовики») і екзаменаційних білетів, питання яких хоч і сформульовані в жартівливій формі, однак вимагають знання традицій досліджуваного населення, локальних назв або демонстрації навичок, набутих в «полі». Елементи алкогольного випробування присутні і на іспиті в формі додаткових запитань і загадкового 13-го білету, що вимагає замість відповіді на два питання подвійного «вливання». З експедиційним іспитом пов'язані і казусні випадки, що повторювалися неодноразово, коли попереджені про іспит напередодні польової практики першокурсники брали з собою в експедицію підручники з «Етнографії» і навіть намагалися повторювати пройдений на лекціях теоретичний матеріал, проявляючи при цьому більшу старанність, ніж під час навчального процесу. Оголошення результатів експедиційного іспиту спочатку розчаровує, а потім безмірно радує «неофітів». Справа ось у чому. Вищою оцінкою, як не дивно, вважається «двійка», яку отримують практично всі випробовувані. Насправді це не заниження знань і навичок випробовуваних, а можливість, і швидше запрошення, ще раз побувати в експедиції і випробувати на собі магію «поля».

Сценарій свята може змінюватися, але незмінним його атрибутом залишається саме ритуал посвяти. Головну церемонію посвяти, а саме наречення «етнографічним ім'ям» проводить начальник експедиції в присутності «Етнографії» (цю роль довіряють виконати представниці жіночої статі з числа найбільш «загартованих полем»). «Етнографічне ім'я» придумують «польовики-старожили» виходячи з особливостей поведінки «неофіта» в «полі», з будь-яких курйозних випадків, що сталися з ним під час експедиції; або з огляду на таланти, що проявилися у нього і т. ін. Після останнього випробування – перестрибування через багаття – «неофіт» уклінний перед «старійшиною» (начальником експедиції) і Етнографією нарешті отримує своє «етнографічне» ім'я і, таким чином, пройшовши повний комплекс «ініціації», долучається до товариства професіоналів. Завершується церемонія посвяти читанням «Клятви етнографа» і колективним співом біля багаття пісні «Нічого на світі краще немає ...» (з м/ф «Бременські музиканти»), яка, можна сказати,

стала гімном одеських етнологів. При цьому всі учасники свята тримаються за руки, утворюючи замкнене коло.

На дане свято прагнуть потрапити представники різних поколінь і навіть професій (випускники історичного факультету, старшокурсники, археологи, в загальному ті, хто хоч раз побував в етнографічній (археологічній) експедиції сам або чув про них від друзів). Стійкість даного ритуалу сприяє збереженню і передачі професійних традицій і певному обміну досвідом.

В етнологічному співтоваристві ОНУ вже сформувався свій кодекс поведінки під час експедиційної роботи, що включає в себе не тільки уявлення про особливості зовнішнього вигляду, але і етики поведінки етnologа в залежності від етнічної чи конфесійної належності досліджуваного населення. Існує свого роду неофіційний етичний кодекс етnologа.

В процесі етнографічних досліджень виник і свій експедиційний фольклор. Зокрема, існує вже досить багатий нарративний комплекс (легенди, байки), характеристика і аналіз якого вимагають спеціального дослідження. Наявність експедиційного фольклору природно практично для всіх дослідників – «польовиків». Однак саме його сюжети, зміст найкращим чином відображають специфіку тієї чи іншої професії, специфіку «поля», яке визначає багато чого: методику роботи, напрямки досліджень, перспективи і, звичайно ж, специфіку дозвілля.

В якості ілюстрації до вищесказаного, а саме впливу «поля» на експедиційний фольклор, наведу цитату з популярної серед одеських етнологів експедиційної пісні:

«...В экспедициях этнографических
В глубине бессарабских степей
На вопрос абсолютно практический
Ты ответ не поймешь, хоть убей...
В экспедициях этнографических
Год за годом учу языки
Но в ответ с постоянством магическим
Снова слышу все те же стихи...».

Ці рядки є підтвердженням знайомої багатьом, не тільки одеським, етнологам ситуації мовного бар'єру, що виникає частіше в тих населених пунктах Бессарабії, де майже повністю відсутнє україномовне чи російськомовне населення.

Завершити моє есе хотілося б словами етнологів кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова: «Етнолог повинен влитися в культуру, розшифрувати її зміст. Етнографія дозволяє вирішити набір загадок, розкрити смисли, які заховані в культурі ...». А ось розгадати загадку самого етнолога, розкрити таємницю цієї професії до кінця, напевно, неможливо, навіть повністю занурившись в це професійне середовище або ж спробувавши пильно вивчати його з боку. І, тим не менш, робити це дуже цікаво, корисно і необхідно.

Бібліографія

ААЖ 2008 – Антропология академической жизни: адаптационные процессы и адаптивные стратегии. Отв. ред. Г. А. Комарова. М., 2008, 300 с.

Александрова 1995 – Александрова Т. Л. Методологические проблемы социологии профессий // социологические исследования. – 1995. – № 2. – С. 12-19.

Романов 1996 – Романов П. В. Процедуры, стратегии, подходы «социальной этнографии» // Социологический журнал. – 1996. – № 3/4. – С. 138-149.

Романов, Ярская-Смирнова 2005 – Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р. Антропологические исследования профессий / Антропология профессий. Под ред. П. В. Романова и Е. Р. Ярской-Смирновой. Саратов: Центр социальной политики и гендерных исследований: Научная книга, 2005. – С. 13-49.

Соколовский 1993 – Соколовский С. В. Этнографические исследования: идеал и действительность // Этнографическое обозрение. – 1993, № 2-3.

Щепанская 2003 – Щепанская Т. Б. Антропология профессий // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Т. VI, № 1. – С. 139-161.

Щепанская 2003 – Щепанская Т. Б. Полевик: фигура и деятельность этнографа в экспедиционном фольклоре (опыты автоэтнографии) // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. Т. VI, № 2. – С. 165-179.

Щепанская 2005 – Щепанская Т. Б. Конструкция гендера в неформальном дискурсе профессий // Антропология профессий. Под ред. П. В. Романова и Е. Р. Ярской-Смирновой. Саратов: Центр социальной политики и гендерных исследований: Научная книга, 2005. – С. 50-101.

Навчальне видання

**Прігарін Олександр Анатолійович,
Стоянова Галина Миколаївна**

АНТРОПОЛОГІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ

Методичні рекомендації
з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія»

За редакцією авторів

Підп. до друку 24.05.2021. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 2,73. Тираж 12 пр.
Зам. № 2265.

**Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова**

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р. Р 51